

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1077

1144-40

891.99.092 [InyuaG] W-93

XVI, III.

300

1147-uc

1¹⁵,

5/3

891.99.092 [Հոգաւնշան]

13 APR 2011

Ա-93

ԹՈՂ ՉՄԵՂ ԱԴԻՐԵՆ

3073 —————

Ա. ՐՍԷՆ

1003
5445

...եւ նախանձն տես,
Թուես բարաստով շրճանք իր
բերնովը սեծագար...
ՏԵՐՎԻՇ

545

ՐՍԷՆ

PARIS. — IMPRIMERIE DE CHARLES NOBLET
1902

25 FEB 2013

20.802

ԹՈՂ ՉՄԵՂԱԴՐԵՆ

... և Նախանձն ահա՛,
Թունոտ թարխոտ լորձնած իր
բերնովը մեծագալար...՝

ՏԵՐՎԻՇ

Ա.

Մի՛ զարմանաք. անհատ մըն եմ որ զիս անուանարկող-
ներու զէմ ինքզինքս պաշտպանելու պիտի սկսիմ, բայց
հարկ կը տեսնամ նախապէս յայտարարելու որ չմեղադրեն :
Թող անհաւատալի կամ անհասկանալի չլիցի ձեզ թէ
կրնան ըլլալ մարդիկ որ մեղադրեն անձերու երբ այդ ան-
ձերը իրենք զիրենք պաշտպանելու ելլեն իրենց հակառա-
կօրդներու, հալածողներու կամ զրպարտիչներու դէմ :

«Մեղադրանքի» օրինակը առջեւնիս է : —

Ամէն անոնք որ հայերէն գիտեն, ամէն անոնք որ պի-
տի կարդան այս տողերը, այսպէս թէ այնպէս վերահասու
եղած են անցքին որ օրինակ պիտի առնեմ. ամէն հայ, ըլ-
լայ արտասահման, ըլլայ Ռուսիա կամ Տաճկաստան, աննշան
բացառութեամբ մը, կը ճանչնայ պ. Չօպանեանը, շա-
տերը իրեն Պոլսոյ գրական գործերէն, ուրիշներ իր Բարիզ
գանուելէն ի վեր ըրած ձեռնարկներովը, եւ՝ վերջապէս՝
մնացեալները անոր նախանձոտ հալածիչներու աննպաստ
յայտարարութիւններէն :

Արդ, պ. Չօպանեան այսօր զինքը հալածողներուն դէմ
իր ըրած ձեռնարկներուն համար կը մեղադրուի, եւ մեղադ-

(32361.64)

46847-64

րիչնէրը զայն անիրաւ կ'ուզեն հոչակել առարկելով թէ «պ. Զօպանեան պէտք չէր մեր մէջ եղած խաղքութիւնները օտարին առջեւ պարզէր» : Եթէ իրաւացի է այս առարկութիւնը, եթէ անկեղծ ու անսխալ դատողութեան մը արդիւնքն է այդ մեղադրանքը, ուրեմն ինծի դէմ ալ պիտի կրնան արտայայտել զայն, երբ ես ալ, զիս պաշտպանելու համար, շատ մը խաղքութիւններ հրապարակ հանելու ստիպուած եմ : Սակայն ոչ ոք չպիտի վարանի ինծի հետ համակարծիք դառնալով յայտարարել թէ պ. Զօպանեանի մեղադրիչներու այդ առարկութիւնը անիրաւ է՝ եթէ վերահասու ըլլայ անցքերուն :

Ահա թէ ինչպէս : Բայց հոտ հասնելէ առաջ, պ. Զօպանեանի կեանքին ու գործունէութեանը վրայ զաղափար մը տալու համար պիտի առնեմ անոր այժմեան հակառակորդներէն մէկուն, պ. տր. Քօլօլեանի խօսքերը որ արտասանեց ասկէ երկու տարի առաջ Բարիլի Հայ Ուսանողաց Միութեան սրահին մէջ պ. Զօպանեանի մէկ դասախօսութիւնը ունկնդրելու համար հաւաքուած տաճկահայ եւ ռուսահայ երիտասարդներու առջեւ :

«Պ. Զօպանեան, — կ'ըսէր պ. տր. Քօլօլեան, — ծանօթ է մեր ժամանակակից Հայութեան իր բեղուն գործունէութեամբը : Ես վարանած եմ ինծի եղած այս պատուին, որ յուք հաւաքուածներդ ըրիք ինծի՝ նախագահ անուանելով պ. Զօպանեանի դասախօսութիւնը լսելու համար հաւաքուած այս ժողովին. զիս դժուար կացութեան մը մէջ զրիք՝ կը խոստովանիմ որ չպիտի կրնամ այդ պաշտօնը կատարելապէս կատարել եւ ներկայացնել ձեզ պ. Զօպանեանի ամբողջ գործը, բայց քանի որ դուք ալ ժօտէն ճանչցած էք զինքը, պիտի քաւականանամ հակիրճ կերպով ներկայացնելով անոր գործունէութիւնը :

« Պ. Զօպանեան որու Պոլսոյ մէջ արտագրած գրական գործերը հայ մամուլը յարգանքով ողջունած է ժամանա-

» կին, հայկական կոտորածներու միջոցին թողլով Պոլիսը
 » եւ այն միջավայրը որ ստեղծած էր իր շուրջը, Բարիլի
 » եկաւ վրան առնելու ծանր եւ օգտակար գործ մը, այսինքն
 » Հայը ճանչցնել Ֆրանսային եւ տարածել հայասրական
 » գաղափարներ : Պ. Զօպանեան Բարիլի մէջ ունեցաւ դոր-
 » ծունէութիւն մը ա՛յնքան դովելի որքան իր Պոլսոյ գը-
 » ղական գործերը : Ինքը հրատարակեց գրքեր Ֆրանսացի
 » մեծանուն գրագէտներու յոռաջարաններով, Հայոց անց-
 » եալի, ներկայի եւ կոտորածներու մասին : Բանախօսու-
 » թիւններ ըրաւ այդ միեւնոյն նպատակով, եւ իր «Մա-
 » ղիկ»-ն ու «Անահիտ»-ը ըստ ինծի՝ մեր արդի գրականու-
 » թեան պարծանքը պիտի մնան :»

Պ. Տր. Քօլօլեանի այս վկայութեան նման եւ զեռ աւելի լայնօրէն ներկայացուցուած վկայութիւններ ավերով կրնանք գտնել «Շարժում» թերթին առաջին թիւերուն մէջ, ինչպէս պ. պ. Չերազի, Բաշալեանի, Արփիարեանի, Հախումեանի, Օտեանի եւ զեռ ուրիշներու նախկին բաղմաթիւ յօդուածներու մէջ :

Բարիլի գալէն յետոյ պ. Զօպանեան, հայ եւ ֆրանսացի բարեկամներու, համակիրներու եւ հիացողներու հետ, կ'ուսնենայ նաեւ իր հակառակորդները, որոնք սակայն միայն «Հայեր» են եղած : — Հակառակորդ ունենալը հանրային գործիչի կամ ո՛ր եւ է մարդու համար յանցանք մը չի կրնար համարուիլ : Հակառակութիւնը կրնայ ծագել զաղափարներու տարբերութիւններէ, ընդհանրական շահերու տարբեր տեսութիւններէ, ինչպէս նաեւ՝ անձնական նկատմունքէ՝ անձնական շահերու վտանգումէ եւ նախանձէ : Պ. Զօպանեանի հակառակորդները, կարելի է ապացուցանել որ զաղափարի տարբերութեանց կամ ընդհանրական շահերու տարբեր տեսութեանց համար չէ՛ որ հակառակորդներ են դարձած անոր, այլ ամենամեծ մասամբ ստոր եւ նախանձէ

գրգռուած են , որովհետեւ եթէ այդ հակառակութիւնները ծագած ըլլային գաղափարներու տարբերութիւններէ , այդ հայ հակառակորդները իրենց հակառակութիւնը այնքան անխրաւ ատելութեան եւ թշնամանքի պիտի չհասցնէին :

Ամենապարզամիտ մարդը կը բաւէ որ անկողմնակալ դիտող մը ըլլայ , պիտի ըմբռնէ որ եթէ այդ երեկուան պ. Զօպանեանը փառաբանողները այսօր անոր կատաղի թշնամիները դարձած են , պատճառը պ. Զօպանեանը չէ . պ. Զօպանեանը չէ՛ որ փոխուած է . ան միշտ կը շարունակէ իր նոյն գործը , -- կը հրատարակէ Ֆրանսական թերթերու մէջ յօդուածներ , Ֆրանսական զրակատու թիւնը կը ճանչցնէ Հայկերուն , իր բոլոր կրցածը կ'ընէ հայկական բրոքալանդին օդտակար ըլլալու համար՝ Ֆրանսայի մէջ , եւն , եւն : Եթէ փոխուողներ կան , իր հակառակորդներն են , որոնք՝ ինչպէս ըսի՝ նախանձէ , անձնական գժուձ ատելութենէ մղուած , իրենց երեկուան ըսածներուն բոլորովին հակառակը կը քարոզեն հիմա , ցեխին մէջ կ'ուզեն թաթխել այն պ. Զօպանեանը զոր երեկ երկինք կը բարձրացնէին , բացարձակապէս կ'ուրանան իրենց մինչեւ հիմա ունեցած դատաստանը եւ յայտնապէս կ'ապացուցանեն որ գաղափարի տարբերութեան աղնիւ վէճ մը չէ անոր հետ ունեցածնին , այլ կողմակի , աղտոտ միջոցներով դայն կործանելու փափաք մը :

Բայց այդ հակառակորդներու նախիրին մէջ կայ խմբակ մը որ շատուց ի վեր որոշ — թէպէտ սքողեալ — ծրագրով մը մուծին մէջէն սկսած էր պ. Զօպանեանի պատիւը աղարտելով դայն տապալելու ջանքեր ընել . ատոնք երբեք չեն փոխուած : միշտ նոյնն են : Այդ խմբակին շատ տարիներէ ի վեր ունեցած գործունէութիւնն է որ վերջերս դէպքերուն բերմամբ բռնադատուեցաւ լոյս-արեւուն եղնալ եւ որուն հետեւանքն եղան պատուոյ ատեանը , դատը , եւն :

Հոս կ'ուզեմ ներկայացնել այդ շատոնց ի վեր մուծին մէջ սկսուած գործունէութեան մասին ինչ որ վաղուց նկա-

տած եմ , եւ ինչ որ իմացած կամ հետեւ ցուցած եմ : Ներկայացուցածս անցքերէն կան դէպքեր որ պ. Զօպանեան ինքն ալ չգիտեր , որովհետեւ հակառակ այն շարամիտներուն որ զինքը խորամանկ մէկը կ'ուզեն ներկայացնել , վերջին ծայր միամիտ եւ լաւատես մարդ մըն է եւ կը յամառի բարի կարծել այնպիսի մարդիկ որ մուծի մէջ իր հօրը կը փորեն՝ մինչեւ այն օրը որ աչք ծակող դէպքեր զինքը կը բռնադատեն իր համոզումները փոխել իր գիմացիներու նկատմամբ (այսպէս մինչեւ պատուոյ ատեանի ինչիւրը միշտ ինծի հետ կը վիճաբանէր , երբ իրեն կ'ըսէի թէ հակառակ պ . Պասմաճեանի յայտնած առ երես բարեկամութեան , մուծին մէջ զէն գործող իր թշնամին էր) :

Այստեղ պիտի յիշեմ իրողութիւններ , անուանարկութիւնն ու զբարտու թիւնը իրենց օրէնք դարձնող անձերու օրինակին չի պիտի հետեւիմ . պիտի յիշեմ կարգ մը արարքներ որոնց ճշմարտութիւնը կրնամ ապացուցանել եւ որոնցմէ հասարակութիւնն ինքը շատ գիւրաւ պիտի հանէ եզրակացութիւնը :

Այս բոլորը կ'ուզեմ պատմել ոչ անշուշտ պ . Զօպանեանի պաշտպանն ըլլալու յաւակնոտութեամբ մը , գիտեմ որ պ. Զօպանեանը ինքզինքը պաշտպանելու համար ոչ ոքի պէտք չունի , եւ ես թէեւ իր գրաշարն՝ բայց ոչ ոքի չեմ ներեր որ մտքէն անցունէ թէ անոր ինչպէս ո եւ է մէկուն տեսակ մը գործիքը կրնամ ըլլալ : Ես գրաշար մը ըլլալէ առաջ մարդ մըն եմ եւ իրաւունք ունիմ ու պարտականութիւն ունիմ գիտցածս ու մտածածս ըսել ո եւ է ինչորոշ վրայ . ասկից զատ , արդէն ստիպուած եմ պ. Զօպանեանի շուրջը դարձած այդ բոլոր դէպքերը պատմել , որպէս զի կարենամ բացատրել թէ ինչո՞ւ եւ ի՞նչպէս անոր գէմ փորձուած անուանարկութիւն ջանքէն ինծի ալ բաժին մը հանեցին :

* *

Վեց տարի առաջ, պ. Զօպանեան Պոլսէն կուգայ Բարխիզինքիւնքը ազգային գործունէութեան նուիրելու իր առաջին քայլերէն սկսեալ՝ համակրանք եւ յարգանք կը վայելէ ամէն կողմանէ. հայ թերթերը՝ օրը օրին՝ դովասանքներով կը յիշեն անոր գործունէութիւնները. կը հրատարակէ Փրբանսերէն հատորներ. բարեգործ հայ մը անոր ձեռնարկներուն համար պէտք եղած նիւթական միջոցը կը տրամադրէ. հայասէր Ֆրանսադիներ իրենց բարոյական աջակցութիւնը կը նուիրեն. բայց այս բոլոր յաջողութիւնները, այն բոլոր համակրանքներն ու յարգանքները որ իր շուրջը կը խտանան, չեն կրնար արգիլել այն կարգ մը անձեր, որոնց ոմանք նախանձոտ ապիկարներ, մնացեալներն ալ իրենց յաջողութիւնը ուրիշին կործանմանը մէջ փնտռել ուղղ չարամիտներ, իրենք իրենց մէջ բորբոքուին եւ ատելութիւն սնուցանեն մարդու մը դէմ որ կը յաջողի իր ձիրքերով օգտակար գտնալ ընդհանրութեան եւ Պոլսոյ մէջ իր ստեղծած գրական գիրքէն յետոյ կը յաջողի ազգային-քաղաքական նոր գիրք մըն ալ ստեղծել:

Կը սկսի հակառակութիւնը. —

Մութին մէջ զերար կը գտնան ու իրարու ձեռք կուտան այդ ապիկարներն ու չարամիտները:

Կը հիմնեն ծրագիրը. —

Զօպանեանը վատարանել, անոր զօրծը նսեմացնել ու անոր գործունէութիւնները արգիլել:

Միջոցի մէջ խտրութիւն չկայ. —

Ընել ամէն բան՝ ամէն տեսակ միջոցներու գիմելով:

Կը սկսին գործունէութեան. —

Գործե՛լ...

Բայց ի՞նչ կրնան ընել չարամիտներ որոնք իրենց մեծագոյն հաճոյքը ուրիշին կործանումին մէջ կը գտնեն, ի՞նչ կրնան ընել ապիկարներ, որ արտագրել չեն կրնար. — ուրիշ ոչինչ, եթէ ոչ ուրիշի հիմնած գործը քանդել, ուրիշի ձեռ-

նարկներուն եւ արտագրութեանց արգելք ըլլալ...

Նախ յօղուածներ կը զրկուին այն հայ թերթերուն որոնց հետ պ. Զօպանեան գաղափարի բախում մը ունեցած էր, եւ վարպետ կերպով՝ քննադով, լամոզելով, իրենց կողմը կը դարձնեն պ. Զօպանեանի հետ գաղափարի վէճ ունեցող թերթերը: Յետոյ կը սկսին հակաչօպանեան բրորականդան թողացիկներով եւ կեղծ կամ անստորագրէր նամակներով... Նամակներով, որոնց գրող ձեռքերը անյայտ կը մնային մինչեւ այսօր. — այդ անյայտ մնացողներն էին որ պատուոյ ատեանին մէջ դիմակապէրմ եղան, այդ անյայտներէն ոմանք, այն միջոցին երբ Նուպար փաշա կ'աջակէր պ. Զօպանեանի գործունէութեան, կարծելով թէ 400 Ֆրանք ամսական կ'առնէ պ. Զօպանեան Նուպար փաշայէն, կ'ելնեն անոր նամակ մը կը գրեն եւ պ. Զօպանեանի ներքին կեանքը աղտոտ գոյնելով կը նկարագրեն անոր ու կը յորդորեն որ այդ ենթադրեալ ամսականը դադրեցնէ: Այդ նոյն անյայտ ձեռքերն են որ նոյն իսկ վերջերս տեսնելով որ Տիկին Նուպար փաշա անձ մը զրկած էր պատուոյ ատեանին որպէս զի «Զէյթուն» գրքի խնդրոյն մէջ իր կողմէն վկայէ ի նպաստ պ. Զօպանեանին՝ դարձեալ նամակներ կը գրեն Տիկին Նուպար փաշային եւ Պողոս փաշային եւ անոնց կ'ըսեն թէ որպէս թէ պ. Զօպանեանը լուր տարածած է եղեր որ Նուպար փաշա կտակ մը ձգած է ազգին, բայց Տիկին Նուպար փաշա եւ Պողոս փաշայ այդ կտակը ջնջեր են, մինչդեռ այդ տեսակ բան մը ոչ մտածած ոչ ալ ըսած է երբեք: — Ա՛լ հասկցէք, մարդի՛կ՝ որ այստեսակ զրպարտութիւններու եւ այսպիսի դազրելի միջոցներու կը դիմեն հանրային գործիչի մը վնասելու, ոչ միայն գաղափարի տարբերութեանց համար հակառակորդ դարձողներ չեն, այլ ամենատգեղ տեսակէն վատ նախանձոտներ ու ապիկարներ:

Բայց դեռ ասկէ ալ աւելի՛ն կայ, որ խոստովանուած է, որ ա՛լ ուրանալ անկարելի է, եւ որ արժէ մասնաւորապէս

յիշել . ատի պ . Զօպանեանի ամենէն վայրագ հակառակորդ-
ներէն մէկուն ընթացքն է . — Այդ պարօնը պ . Կարապետ
Յ . Պատմական կը կոչուի , եւ թէպէտ մինչեւ պատուոյ ա-
տեանի վերջին դէպքը ինքզինքը պ . Զօպանեանին առջեւ
ներկայացուցած էր իբրեւ ջերմ բարեկամ մը , բայց մութին
մէջ անդադար եւ կատաղարար աշխատած է զայն մրտուել եւ
կործանել : Այսպէս ինքը մասնակցած է պ . Զօպանեանի դէմ
«Սօսի-Գուգար եւ ընկերներ»ու հրատարակած թուուցիկին-
բուն , ինքն է որ առաջիններէն մինն եղած է այդ որպէս
թէ հրապուրուած աղջկան ոճրագործ ստուծիւնը տարածե-
լու մէկ քանի մութ անկիւններու մէջ , (որուն ստուծիւն
ըլլալը ոչ միայն պատուոյ ատեանի վճիռը այլ նոյն իսկ պ .
Զօպանեանին դէմ այսօր ամենէն կատաղի յարձակում ընող
«Ազատ խօսք»ն անգամ խոստովանեցաւ) : Եւ այս բոլորէն
յետոյ , երբ նիւթական նեղ կացութեան մէջ կը գտնուի աս-
կից երեք տարի առաջ՝ առանց քաշուելու նոյն պ . Զօպան-
եանին կը դիմէ գրաւորապէս եւ կը խնդրէ անկից որ իրեն
աջակցի : Պ . Զօպանեան կը փութայ հրաւիրել զայն իր աու-
նը , եւ թէպէտ այդ միջոցին իր կացութիւնն ալ շատ փայ-
լուն բան մը չէր , կը քաջալերէ պ . Պատմականը եւ կրցածը
կ'ընէ անոր օգտակար ըլլալու համար . ջերմապէս կը յանձ-
նարօք բարեղաբնակ ծանօթ հայ վաճառական պ . Խօքնտե-
րին եւ ան ալ 100 Ֆրանքի օգնութիւն մը կ'ընէ անոր , ու
յետոյ՝ անոր «Բանասէր» թերթին հիմնարկութեան համար
ալ կ'օժանդակէ բարոյապէս եւ նիւթապէս : — «Բանասէր»ի
հիմնարկութեանը միջոցին կը յիշեմ որ պ . Զօպանեան մեծ
համակրութեամբ կը վերաբերուէր դէպ ի այդ գաղափարը եւ
տեսնելով որ պ . Պատմական շատ նեղ միջոցներով կը սկսի
այդ գործը եւ մասնաւոր գրաշար մը չի կրնար պահել , ինձի
առաջարկեց եւ նոյն իսկ պնդեց որ ժամանակիս մէկ մասը
նուիրէի պ . Պատմականի թերթը շարելու , բայց ես երէք
ամիս իր թերթին աշխատելէ յետոյ ա'լ չուզեցի շարունա-

կել որովհետեւ իր նկարագրը ճանչցայ , տեսայ որ պ . Զօ-
պանեանի առջեւ քննող ետեւէն անոր հօրը կը փորէր եւ
նոյն իսկ զիս կը մղէր պ . Զօպանեանի նկատմամբ անազնիւ
ընթացքի մէջ գտնուելու . . .

Բայց այսքանը չէ պ . Պատմականի ընթացքը : — Պ . Պատ-
մական ասկէ երկու տարի առաջ երբ կ'իմանայ թէ պ . Զօ-
պանեանը տեղեկացած է որ ինքն պ . Պատմականն է որ միշտ
թաքչած աննպաստու անպատուաբեր զրպարտութիւններ կը
հրատարակէ ուրիշին ձեռքով , կ'եղնէ եւ պ . Զօպանեանին
կը յայտնէ թէ ան կը սխալի իր մասին այդ կասկածն ունե-
նալու եւ իր յարգանքն ու երախտադիտութիւնը կը յայտնէ .
մինչդեռ այդ միւսնոյն ժամանակ—ինչպէս տեղեկացայ հաս-
տատ աղբւրէ՝ վերջերս , — ինքը պ . Պատմական պատ-
ճառ կը գառնայ «Բաղմալէպ»ի խմբագրութեան եւ պ .
Զօպանեանի միջեւ խրամատ մը բանալու — նոյն թուա-
կանին վեներտիկ զրկած իր նամակներով Սուրբ-Ղաղարու
վանականներու ականջը կաթեցնելով թէ պ . Զօպան-
եան իր ազգն «մատնող» մը եւ «անբարոյական» մըն է . . . եւ
կը փոխէ «Բաղմալէպ»ի խմբագրութեան տրամադրութիւնը
նոյն իսկ պ . Զօպանեանի բարեկամներուն նկատմամբ : Պ . Պատ-
մականն է որ փոխած է «Բաղմալէպ»ի խմբագրութեան
տրամադրութիւնը պ . Մանուէլեանի նկատմամբ , երբ «Բաղ-
մալէպ»ի խմբագրութիւնը գաղափար ունենալով պ . Մա-
նուէլեանի զիտական աշխատութեանց խմբագրական մը
նուիրելու դիմած էր պ . Մանուէլեանին՝ մանրամասնութիւն-
ներ խնդրելով անոր աշխատութեանց մասին , այդ միջո-
ցին դիմելով նաեւ պ . Պատմականին ուղած էր ունենալ պ .
Մանուէլեանի ֆոթօքրաֆը որ պիտի երեւնար «Բաղմալէպ»ի
մէջ , Պ . Մանուէլեանը կը զրկէ իրմէ խնդուած մանրամաս-
նութիւնները : Պ . Պատմականն ալ կը խրկէ ֆօթօկրաֆը իր
նամակին հետ , որմէ յետոյ փոխանակ պ . Մանուէլեանի նու-
իրուած ուսումնասիրութեան՝ երեցաւ «հայ ուսանողներ»

վերնագրով խմբագրական մը ուր շքեղապանծ կը բարձրացուէր պ. ՊատմաՋեանի անունը առաջին տողէն մինչեւ վերջին տողը, եւ պ. Մանուէլեանի անունը հաղլու կը յիշուէր, այն ալ իբրեւ ուսանող . . .

Այսպիսի ընթացքներով ու այսպիսի միջոցներով հակաջօպանեաններ իրենց գործի հիմը կը դնեն, այսինքն առաջին քայլը կ'առնեն պ. Չօպանեանի գործունէութիւնը ապարտելու: Ու մուրեր կը շաղուին, աղբեր կը հաւաքուին, եւ պ. Չօպանեանի հակառակորդները, ձեռքերնին, բերաննին ու գրիչնին աղքատ ու աղտոտ՝ մերթ յուրայական համարոյնելով ու մերթ գետնաքարչ՝ իրենց ապականիչի դերը կը կատարեն: Ինական է որ ապականելը աւելի հեշտ է քան մաքրելը. անհերքելի է որ քանդելը աւելի դիւրին է քան շինելը, հետեւաբար այդ ապականիչներն ու քանդիչները կրնային իրենց աղտոտ գոյութեանը մէջ յարատեւել: Իրենց աւտելութիւնը այնքան առաջ կը տանին որ մինչեւ անգամ պ. Չօպանեանի դէմ իրենց արձակած աղբէն չեն քաշուիր մաս մըն ալ ցատեցնելու ազնիւ ու տաղանդաւոր հայ կնոջ մը պատուոյն դէմ, եւ վերջի վերջոյ ինծի դէմ ալ, որովհետեւ մերժեցի միանալ իրենց հետ . . .

Այս եւ այսպիսի տխուր միջոցներով գործելով, հակաջօպանեանները ձեռք կ'առնեն ուրիշ միջոցներ: — Իրենցմէ երկուքը, պ. պ. Քալբաքճեան եւ Քայանեան «Ի խաչ հան զգա» անուն տետրակ մը կը հանեն, ուր պ. Չօպանեանի անձին դէմ ո եւ է յարձակում ընելէ կը զգուշանան դեռ ու միայն անոր կարգ մը գաղափարներուն դէմ պայքար մղել կը փորձեն. ատ ալ չի յաջողիր. այն ատեն կ'ուզեն ուրիշին ձեռքով զայն հրապարակաւ վատահամբաւել. տպագրութեան ծախքերը կը վճարեն պ. Ս. Պարթեւեանի «Սարազան»ին որ կը ձգուէր պ. Չօպանեանը վարկարեկ ընել: Բայց յետոյ երբ պ. Պարթեւեանը կը յամառի պ. Բաշալեանին գովասանք-

ներ շտայլել, ետ կ'առնեն իրենց գրամով տպագրուած թերթերը (որովհետեւ պ. Բաշալեանին դէմ ալ ատելութիւն ունէին թէպէտ հիմա եղբայրացած են պ. Բաշալեանի հետ միասին պ. Չօպանեանը հալածելու համար): «Սարազան»ը ուրիշներու օգնութեամբ է որ երկրորդ անգամ տպագրուեցաւ:

Այս երկու անյաջող փորձերէն յետոյ, պ. պ. Քայանեան եւ Քալբաքճեան տեսնելով որ անկարող են զգետնել պ. Չօպանեանը՝ գոյներնին կը փոխեն, այսինքն հալածողի վերարկուն կը հանեն եւ եղբայրութիւն կը կեղծեն: — Պ. Քայանեան, Բարիզի Հայոց Բարեգործական ընկերութեան ատենապետ, այդ ընկերութեան կազմակերպելիք երեկոյցին յաջողմանը համար պէտք զգալով պ. Չօպանեանի օգնութեան, Բար. Ընկ. անդամներուն միջոցաւ անոր կը դիմէ եւ անոր աջակցութիւնը կը խնդրէ. պ. Չօպանեան չի մերժեր իր աջակցութիւնը եւ հակառակ իրեն հակառակորդ եղող երկու անձերու հետ գործակցելու ստիպուած ըլլալուն, չի մերժեր՝ քանի որ ազգօգուտ գործի մը համար էր: Երեկոյցին յետոյ, որուն կազմակերպուելուն մեծագոյն բաժինը կ'ուսննայ (ինչպէս պ. պ. Քալբաքճեան եւ Քայանեան ինծի կ'ըսէին թէ պ. Չօպանեան իր ջանքերով շատ օգտակար եղած էր այդ երեկոյցին), Պ. Չօպանեան, կ'առանձնանայ դարձեալ իր գրական աշխատութիւններով ու ձեռնարկներով զբաղելու: Այդ միջոցին Բարիզ հաստատուող խումբ մը Հայեր, գաղափար յղացած Բարիզի մէջ Հայկական Միութիւն մը հիմնել, «մասնաւոր հաւաքումներէ» եւ «երկու նիստերէ յետոյ կը հրաւիրեն պ. Չօպանեանը մասնակցելու իրենց. պ. Չօպանեան չի մերժեր ինչպէս չէր մերժած մէկ երկու ամիս առաջ Բարեգործական Ընկերութեան եւ Քայանեանի կողմէ իրեն եղած հրաւերին: Մասնակցելով Հայկական Միութիւն մը կազմակերպել ուղող անձերուն, կարելի եղած ծառայութիւնը կը ջանայ մատուցանել անոր կազմաւորումը դիւրացընելու համար, Հայկական Միութիւնը կը կազմակերպուի,

կ'ընտրուի ժամանակաւոր դիւան մը , որուն մէջ քուէներու առաւելութեամբ ատենադպրի պաշտօնը կը ստանձնէ պ. Զօպանեան . եւ այդ նոյն Հայկական Միութեան մէջ գրադարանապետի աշխնքն աւելի ճիշդ օգնական-քարտուղարի պաշտօնը կը յանձնուի պ. Պասմաճեանին 30 ֆրանք ամսականով : Պ. Պասմաճեան կ'ընդունի առանց ո եւ է առարկութեան եւ այսպէսով պ. Զօպանեանի ստորակարգեալ պաշտօնեան կ'ըլլայ :

Այդ ատենն է սհա որ պ. պ. Քալբաքճեանն ու Քայանեանը , ինծի անհասկանալի կամ աւելի ուղիղ հասկանալի բայց անբացատրելի պատճառէ մը մղուած , նորէն պէտք կը զգան հագնելու իրենց հալածողի վերարկուն , եւ քողարկելով այն բարեկամական յարաբերութիւնները որ երկու ամիս առաջ սկսած էին պ. Զօպանեանի հետ՝ նորէն կը սկսին գործել , եւ այս անգամ թեւ ու թիկունք ունենալով պ. Զօպանեանի մեծ ու պզտիկ , թաքուն ու յայտնի , հին ու նոր հակառակորդները , այդ խառնիլխուռն նախիրի վրայ յոյսերնին գրած ամեն ճիգ , ամէն միջոց կը թափեն զէթ այս անգամ վերջնապէս զայն ընկճել , կ'երթան պ. պ. Թամաճեանին ու Ղամբարեանին ամբաստանել զայն իբր «անբարոյական» , «գող» եւ «մատնիչ» , որ մասնակցելով ո եւ է ընկերութեան զայն պիտի մատնէ , որ կրնայ իր ընկերներու աչքերը կապել եւ զանոնք շահագործել , եւ որ պէտք է իբր «անբարոյական» , «անվստահելի» , «կասկածելի» , «վտանգաւոր» անձ մը հեռացուի հանրային գործունէութիւններէ եւ ընկերութիւններէ : Ու չեն մտածեր որ շիրենք ծիծաղելի ու լրբենի կացութեան մը մէջ կը դնէին , քանի որ երկու ամիս առաջ , զեռ երկու ամիս առաջ նոյն իսկ իրենք անոր պէտքը զգալով հրաւիրած էին զանի հանրային գործունէութեան մը մասնակցելու իրենց հետ միասին . . .

Բայց չէ՛ , խնդիր մը ուսումնասիրելու համար պտղարիւն

պէտք է ըլլայ : — Այդ տեղը չհասած , պէտք է ըսել որ պ. պ. Քալբաքճեանն ու Քայանեանը իրենց այդ ամբաստանութիւնները կ'ընեն՝ համոզուած ըլլալով որ անոնք զբպարտութիւններն են , քանի որ ո՛չ մէկ ջանք չեն ըրած իրողութիւնները ստուգելու , այս մասին անցք մը յիշել հարկ կը սեանամ : —

Պ. պ. Քալբաքճեան եւ Քայանեան իրենց երրորդ ամբաստանութեան մէջ կը յայտնեն թէ պ. Զօպանեան «մատնիչ» մըն է ու իր աղքը մատնած է ռուս կառավարութեան : Ինչպէս որ յայտնուեցաւ , իրենց այդ ամբաստանութիւնը հիմնուած կ'ըլլայ պ. Պասմաճեանի յայտնութեամբ , որ վերահասու եղած է եղեր որպէս թէ իմ խոստովանութեամբս :

Պ. պ. Քալբաքճեան եւ Քայանեան , որ ինծի հետ անձնական գործ ունեցած էին , որ ինծի բարիք մը ըրած էին՝ Բար , Բնկ . նախագահին ըրած մէկ դիմումիս վրայ 150 ֆրանքի փոխատուութիւն մ'ընելով ինծի (եւ այս օգնութիւնը ինծի ըրած էին պ. Զօպանեանի յանձնարարութեան վրայ) թէպէտ այդ օրեր զիս շատ անգամներ տեսնելու առիթը ունէին , պէտք չէին զգացեր ճշդել ինչ իրենց այդ ծանր ամբաստանութիւնը՝ պէտք չէին զգացեր , որովհետեւ իրենց համար «երական» ամբաստանութիւն մը չէ՛ր որ պէտք էր , ա՛յլ — ամբաստանութիւն մը ներկայացնելու Միջոց . . . .

Թէ ինչն էր եղան պ. Զօպանեանը զգետնելու ճիգ ընողներու կողմէ , թէ ի՛նչ ձեռքի տակէ դարձուածներ , թէ ի՛նչ զազանատուութիւններ — եթէ չըսեմ մատնութիւններ — եղան նոյն իսկ ընկեր՝ ընկերի , ընկեր կազմակերպութեան զէմ , չեմ յիշեր հոս , չեմ յիշեր նաեւ պատուոյ ատեանէն ի վեր հրապարակու եղած «ստախօսութիւնները , «խոխակերպումները» , այլայլումները . այդ անցքերը պիտի յիշեմ երբ առիթը ներկայանայ կամ պէտքը զգացուի . . .

*
*
*

ներէ ի վեր մինչեւ պատուոյ ատեանէն ալ դեռ յետոյ , միշտ հիացողը պ . Զօպանեանի գործերուն , իր յարգանքը յայտնած է անոր նկատմամբ՝ ընկալուող անգամներ՝ գրաւոր եւ բերանացի :—

Այսպէս թէ այնպէս , պ. Երուանդ Օտեան , այսօր մեզ կը ներկայանայ որպէս մէկը որ անկեղծ մ'ըլլալէ հետո է , որովհետեւ եթէ ինքը՝ ի սկզբանէ անախ՝ պ. Զօպանեանին մասին աննպաստ գաղափար ունենալով յարգանք եւ հիացում յայտնած է անոր նկատմամբ՝ կեղծած է , եւ եթէ վերջերս իր յարաբերութիւնը խզելով կ'այսպանէ զայն . ու անոր ըզրոր գործերն ու ձեռքերը որ տեսած էր անոր մէջ այսօր յանկարծ կ'ուրանայ՝ այսօր է սր կը կեղծէ :

Ուրեմն հակառակ «Ազատ կուսք»ի յայտարարութեան որ կ'ըսէր թէ պ. Երուանդ Օտեանը պաշարատ է խաչուել ճշմարտութեան համար եւ երկիրք ելնելով Հայր Աստուծոյ աջ կողմը նստիլ , ատոր ճիշդ հակառակն է :—

Պ. Երուանդ Օտեան պիտի խաչուի հայ գրական-պատմութեան էջերուն մէջ իբրեւ կեղծ-գաղափարի-գրողէտը կամ ինչպէս կ'ուզեն անուանել՝ ինքն ու ընկերները վերին ք՝ իբրեւ կեղծ-գաղափարի-աստուածը: Պ. Երուանդ Օտեան թէեւ խաչուելու արժանի , բայց հետո է Մարիամի-Որդին , որ խաչուեցաւ ճշմարտութիւն , եղբայրութիւն , հաւասարութիւն քարոզելուն համար : Կեղծ-գաղափարներու-աստուած , պ. Երուանդ Օտեան պիտի խաչուի հայ գրական-պատմութեան էջերուն մէջ , եւ պ. պ. Արփիարեանն ու Բաշալեանը , — պ. Արփիարեանը աջ կողմ ու պ. Բաշալեանը ձախ կողմ — պիտի խաչուին նման այն չարագործներուն որ Մարիամի-Որդւոյն , անկեղծ ու աղնիւ գաղափարներու աստուծոն աջակողմն ու ձախակողմը խաչուեցան . . .

Հիմա , ա'լ պարզուած է թէ ինչո՞ւ փափկանկատութիւն ունեցայ , իմ ձեռնարկներուս հետ այս յայտարարութիւնը

ընել՝ պարտաճանաչութեան հրաւիրելով սխալողները , խաբուողները ու չարամիտ մեղադրիչները :—

Պ. պ. Քալբաքճեանն ու Գոյանեան ամբաստանելով պ. Զօպանեանը պատուոյ ատեանի մը առջեւ՝ եւ պ. Քալբաքճեան յետոյ հրապարակաւ՝ յայտնած են որ իրենց ամբաստանութեաններէն երրորդը հիմնուած է եղեր իմ յայտնութեանս , կամ ըստ «Ժող. համար»ի անստորագիւր յօդուածադիրներէն մէկուն որ յետոյ բռնադատուեցաւ իր «բեկումանդէ» նամակով ինծի յայտնել թէ Մ** Մ*** կը կոչուի՝ իմ մէկ «գաղտնատուութեանս» վրայ , ըստ որում որպէս թէ ես ըսած եմ եղեր թէ՛

«պ. Զօպանեանի քսցախայրեան ակնոյ դուռը բանալով ,
» ակնոյ տակը մտած , ակնոյ քրքերը խառնած , տեսած ու քս-
» անով կարսցած եմ իր Ռուսիոյ հակերային Կրօնքեան ևս-
» խարսիւն դրկած ևսնիչախան մեկ ևսնալի , որուն մեջ
» պ. Զօպանեան խոսուցած կ'ըլլայ ի նպաստ Ռուսիոյ ֆա-
» ղափակներեան գործելիքի քոյլ տուի Անահիտի մուսքը» :

Մարդու մաղերը փուշ դարձնող այս սնացուած քին տարրալուծութիւնը հոս չէ՛ որ պիտի ներկայացնեմ , որու ամէն մէկ տող , ամէն մէկ բառ իր մէջ ասութիւն մը ու ոճիր մը կը պարունակէ եւ որու ամէն մէկ գիր , ամէն մէկ խառն վիւսը կը ներքէ . այդ տարրալուծութիւնը պիտի տամ յարմար առիթին , եթէ կ'ուզեն թող դեռ ուղածնուն նման դարձնեն :

Ըսի արդէն թէ պ. Զօպանեանի ամբաստանիչները իրենց հակառակորդի դէմ ունեցած ատելութեամբը՝ ա' յնքան կրքոտ որ միայն բուսականալով ամբաստանութիւն մը ներկայացընելու ՄԻՁՈՅՔ իրենց տրուած ըլլալուն , ինձմէ ստուգելու պէտք չեն զգար , մանաւանդ անանկով որ իրենց այդ «միջոց»ը հայթայթող անձերը «միւթէպէլ» դէմքեր են :—

Իրենցմէ մին, պ. Յ. Ա., որմէ պ. Քալբաքճեան կարդաց այս խնդրոյն մասին նամակ մը պատուոյ ատեանին մէջ, ինձ յայտարարեց վերջերս թէ պատուոյ ատեանին ներկա կայացուելու համար այգալիսի նամակ չէր գրած: Եւ արդէն 31 յուլիսի Կրանտ-Օրեանի ժողովքին մէջ, պ. Քալբաքճեան կարդացեր է միայն պ. Բասմաջեանին նամակը այդ խնդրոյն վերաբերեալ. եւ պ. Յ. Ա. ի նամակի խօսքն անգամ չէ եղած:

Այդ խնդրոյն տակ խորհուրդ մը կայ: որ անշուշտ օր մը կը լուծուի:

Կր մնայ ուրեմն պ. Պասմաճեանի վկայութիւնը, որ իրա՛ւ «միւթէպէր» անձնաւորութիւն մըն է: —

Ընթերցողը ճանչցաւ զանի իր պ. Զօպանեանի հետ ունեցած բարեկամական «քաղցրիկ» յարաբերութիւններովը, — սկզբէն մինչեւ վերջ, մինչեւ անկէ օգնութիւն խնդրելը ու անոր հակառակ գործելը, մինչեւ անոր հակառակ գործելն ու բարեկամութիւն կեղծելը, մինչեւ բարեկամութիւն կեղծելն ու նամակներով գոյն վատբանելը, վերջապէս մինչեւ անոր տրամադրութեան ներքոյ ստորակարգեալ պաշտօնեայ դառնալը, այն պ. Զօպանեանին որու «մատնիչ մը» ու «անբարոյական մը» ըլլալը երեք ու հինգ տարիէ ի վեր գիտցողի մը պէս պիտի գար վկայել յետոյ...

Այս վիպական դառնալու արժանի դէմքը հարկ է ճանչնալ իր բոլոր շողշողուն ածականներով ու շուքովը: —

Ի սկզբանէ անտի՛ ծննդեամբ եւ մկրտութեամբ՝ պ. Կարապետ Յ. Պասմաճեան, յօժար կամօք պ Կարապետ Յ. Բասմաջեան դարձած... (այս երեսէն սկսեալ իր փափաքին գոհացում տալով զինքը կ'անուանեմ, փոխանակ պ Ըի—բ քով, նախկին զեղագործ, նախկին կաթողիկ, նախկին պաշտօնապէս լուսաւորչական, նախկին ուսանող, նախկին խոհարար, նախկին շուկայի մարդ, այժմ բեւեռագէտ, հնագէտ, տէր եւ

անօրէն «Բանասէր»ի, եւ վիեննայ ու Ս. Ղազար դարձող երեսը համակիր կաթողիկոսութեան, Հայոց Կաթողիկոս Խրիմեան Հայրեկէն օգնութիւն խնդրող երեսը թուրք լուսաւորչական, միւսիւ Չերազի հետ գլուխ գլխու եղած ժամանակ լուսաւորչական եկեղեցին Օրթոդոքս եկեղեցոյն մէկ ճորտը ըլլալուն համակարծիք, անհաւատներու առջև՝ ձեռքը սրտին ծովատարած մտքով աղա՛տ գաղափարական, որ նեղ մնացած օրը իր յօգուածը, իր գաղափարը կը ծախէ՛: Եւ որ ետ առնելը աւելի շահաւոր գտնելով կը զղջայ, աղբէն հաւաքած զրամով կ'երթայ ետ առնել զայն գնող իր Ֆրանսացի մէկ ուսուցչէն (կ'ուզէի գիտնալ թէ ի՞նչ է անունը այդ ֆրանսացի ուսուցչին որ ուրիշի գրած յօդուածը զրամով ծախու առնել եւ իր անունով հրատարակելը յանձն կ'առնէ...), որ իր գործած այդ մեղքը Հայ ազգի կռնակն հանելով գոյն կը բանադրէ եւ որ իր «Բանասէր»ի մէջ հրատարակած մէկ յօդուածովը իրեն «հին պնակ» մը ներկայացնող իրեն շատ լաւ ծանօթ Հայը «թուրք» կը թլփատէ ու անոր կարծիքները յափշտակելով կ'իւրացնէ... իրաւ որ «միւթէպէր» անձնաւորութիւն մըն է: Եւ պ. պ. Քալբաքճեանի ու Գոյաեանի պէս ամբաստանիչներ պէտք էր բաւականանային իրենց ամբաստանելու «միջոց»ը հայթայթող այսպիսի անձի մը «միւթէպէրութեանէն» եւ բնաւ խղճամտութիւնը չունենալին դոնէ անգամ մը ինձմէ տեղեկութիւն հարցնելու այդ խնդրոյն մասին որ ծագած էր ինձի վերադրուած խօսքէ մը:

Պատուոյ ատեանի մէջ այս աններելի, անպատուաբեր ու նոյն իսկ դողի ու դեռ աւելի ծանր յանցաւորի կացութեան մէջ դրուած տեսնելով ինքզինքս՝ ատելութեան ու կիւրքի բորբոքումէ, նախանձի թուեալից ժանդէն խելացնորած աւրարածներու դիմաց, որոնք ինձի վերադրելով եղեռնագործի արարքներ, միւս կողմէ առանց ուղեւու գիտ վստահելի վկայ մը կը ներկայացնէին՝ իրենց ամբաստանութիւններէն մին իմ մէկ ենթադրեալ խօսքիս վրայ հիմնելով, երբ պատուոյ ա-

տեսանին առջև անոնց զրպարտելիներ ըլլալը հաստատեցի, ան-
միջապէս յայտարարեցի որ դատարան պիտի գիմէի բողոքելու
պ. պ. Քալբաքճեանի եւ Գայանեանի դէմ, որ առանց խնդիրը
ինէ ստուգելու՝ զիս զրպարտելու եւ անուանարկելու պատ-
ճառ եղած էին, ինչպէս նաեւ պ. Բասմաջեանի դէմ որ անց-
եալի մէջ պ. Չօպանեանը վատարանած էր ինծի, եւ զիս ջա-
նացած էր մղել անազնիւ ընթացք մը ունենալու անոր նկատ-
մամբ, — ձեռք անցնելու անոր բաժանորդներու հասցէները
եւ իրեն տալու, — երբ մերժած էի ու հրաժեշտ տուած իր
«Բանասէր»ը շարելու, իմ մէկ աշխատութեանս վարձքը
չտալէ, իմ Անի ըրած ուղեւորութիւններով հաւաքած ար-
ձանագրութիւններու եւ գրութեանց իր քով եղած մասը
ինծի չգարձընէլէ յետոյ... երեք տարիներէ ի վեր զիս
գաղտնի վատարանելով, այսօր իբր «անվատանելի» եւ «գող»
մը կը նկատէր զիս, միեւնոյն զրպարտութիւնով ջանալով
մրտտել պ. Չօպանեանը, որուն դէմ երես-երեսի պայքարելու
կարող կը զգար զինքը նիմա...

Հաս միջանկեալ մէկ քանի առդերու մէջ հարկ է քր բա-
ցարեմ վերը յիշած հասցէներու խնդիրը, որ պ. Բասմաջ-
եան ինէ ուղած էր ժամանակին եւ որ պատուոյ ատեսանի մէջ
ի ներկայութեան ուրիշ վեց անձերու երբ ես երեսան հա-
նեցի ինքը չհերքեց. այդ խնդիրը պարզելու համար հար-
կադրուած եմ ներկայացնել նաեւ մէկ քանի դէպքեր որոնք
ստիժած են իմ գէպի պ. Չօպանեանին ունեցած յարգանքն եւ
նիացումը: —

Երեք տարի առաջ էր որ «Շարժում»ի նախկին խմբագիր
յարգելի բարեկամս Գամեր-Արշաւերի խորհուրդովն եւ ա-
ջակցութեամբ Բաբիդ եկայ «Անահիտ»ին իբրեւ գրաչար:
Բարիդ հասնելուս պէս պ. Չօպանեանի հասցէին դացի:
Գոնապանը ցուցուցածս թղթի կտորէն հասկնալով որ պ.
Չօպանեանը տեսնալ կ'ուզէի՝ երբ իր խօսքերէն բան մը

չհասկցայ՝ նեղացած առաջնորդեց ինծի: Վեց յարկ բարձ-
րացանք եւ մութ անցքէ մը դառնալով դոնապանը ցոյց
տուաւ սենեկի մը դուռը: — Ա՛յդ էր արդեօք պ. Չօպանեանի
բնակարանը... Դուռը զարկի եւ ներսէն բացին. — գրքե-
րով ու թղթերով լեցուն, նեղ խառնափնթոր սենեակ մըն
որուն մէկ անկիւնը կ'երկնաբ անկողինը, աղքատ՝ ինչ-
պէս ո եւ է հայ պանդխտի բնակարան: Ռուսահայ խմբա-
դրներու փայլուն խմբագրատունները եւ անոնց կից խմբ-
բազրատան ծառային ննջարանը — որ միեւնոյն ժամանակ ա-
ւելորդ թղթերու պահարանը կ'ըլլար — տեսած ըլլալով, հե-
տեցուցի թէ այն ալ «Անահիտ»ի խմբագրատան թղթա-
տունն էր եւ ինծի դուռ բացող պարտնը խմբագրատան պաշ-
տօնեան կարծելով յայտնեցի որ ես՝ գրաչարութեան համար
եկած՝ պ. Չօպանեանը տեսնել կ'ուզէի:

- Սօսակիցս ձեռք տուա՝
- Հա՛, դուք էիք ուրեմն...
- Այո՛, — ըսի, — կ'ուզեմ պ. Չօպանեանը տեսնել:
- Ես եմ... — ըսաւ:

Տարօրինակ բան: Պ. Չօպանեանը, որու գրական գործերու եւ
յետոյ Բարիդի մէջ իր ձեռնարկներու մասին լսած ու կար-
գացած էի եւ որ «Անահիտ»ի խմբագիրն էր՝ զարմացայ տես-
նելով ասան մը վերնայարկի այդքան խեղճ սենեկի մը մէջ
բնակիլը:

Յետոյ սկսեցայ «Անահիտ»ը շարել եւ շարաթը մէկ երկու
անգամ զիբար կը տեսնայինք: — Իրեն հետ ունեցած տե-
սակցութիւններս, իրեն նիւթական այդ գրութիւնը եւ իր
մասին մինչեւ այդ առեւ լսածներս զիս մղած էին զինքը
յարգելու, եւ հակառակ «Շարժում»ին սկսելէն ի վեր թըղ-
թակիցն ըլլալուս, երբ տեսայ երկու թերթերու մէջ ծագած
վէճի բորբոքուիլը զոր վատերը կ'արձարծէին («Շարժում»ին
դրկելով Պ. Չօպանեանի անձնական կեանքին մասին սուտ
տեղեկութիւններ), անկարող՝ բորբոքմանն առաջն առնել,

այլեւս անպատշաճ համարեցի երկու խմբադրութեան հետ ալ յարաբերութիւնս պահել, «Շարժում»ի նոր-խմբադրապետ պ. Վարդօին նամակով մը տեղեկացուցի որ այլեւս չպիտի կըրնայի «Շարժում»ի խմբադրութեան հետ յարաբերութիւնս շարունակել, որովհետեւ այդպիսի ընթացք մը զիս կասկածելի կացութեան մէջ կը գնէր :

Բարեկ դալէս բաւական յետոյ , յարաբերութեան մտայ Բարեկի հայ պանդուխտներու հետ : Արտասահմանի հայ թերթերը մէկ քանի աննպաստ յօդուածներ հրատարակած էին պ. Չօպանեանի անհատական կեանքին վրայ եւ ինձի հանդիպող երիտասարդներէն կային այսպիսիներ որ կը հերքէին այդ յօդուածները, ուրիշներ ճիշդ կը գտնային եւ զեռտարտամ ամբաստանութիւններ կ'աւելցնէին: Իրենցմէ մէկը ինձի կը թախանձէր Բասմաջեան անուն անձին երթալ իրեն հետ եւ ծանօթանալ : — Խօսք տուի եւ որոշեալ օրը գացինք :

Պ. Բասմաջեանի բնակարանն ալ վեցերորդ յարկին մէջ սենեակ մըն էր, կահաւորուած իր սեփական. կարասիներով եւ իրեն հետ միասին բնակող տիկնոջ խնամքովը կոկիկ եւ զարդարուն էր :

Ընկերս ծանօթացուց զիս պ. Բասմաջեանին :

— Ահա՛ պ. Արսէն գրաչարը որ խոստացած էի ձեզի բերել :

— Հը՛, պ. Չօպանեանի գրաչա՞րը... պ. Չօպանեան իմ բարեկամն է , — ըսաւ պ. Բասմաջեան, ու նստեցանք :

Յետոյ աւելցուց թէ այդ օրերը իրեն եւ պ. Չօպանեանի մէջ զէպք մըն էր տեղի ունեցած— պ. Բասմաջեան «Անահիթ»ին համար բեւեռագիրութեան պատմութեան վրայ յօդուած մը պատրաստած պ. Չօպանեանին կը ասնի եւ ասոր համար գումար մը կը պահանջէ : Պ, Չօպանեան յօդուածը համառօտ գտնելով իրեն կը դարձնէ ընդարձակելու եւ կը յայտնէ թէ՛ զեռ «Անահիթ»ի միջոցները չին ներեր այդպիսի վճարներ ընելու եւ կը խոստանայ ունեցած ժամանակը վճարել : Պ. Բասմաջեան ետ կը դառնայ եւ սրտնեղած կ'որոշէ ինքն

առանձին թերթ մը հրատարակել, Իրեն հետ ունեցած քանի մը տեսակցութիւններէն յետոյ՝ հետեւցուցի որ պաղութիւնէ աւելի թաքուն տեսլութիւն մը կը սնուցանէր պ. Չօպանեանի նկատմամբ : Օր մը անոր բարեկամներու մասին աննպաստ խօսքեր ըրաւ եւ վերջապէս ուրիշ օր մը՝ տարտամ կերպով՝ անոր մասին :

Պ. Չօպանեանը չէի ճանչնար: Ինչպէս ըսի «Շարժում»ի նախկին խմբագիր պ. Գամբր-Արշաւիրի խորհրդովն եկած էի , որ զիս կը զրկէր իմ արդէն վրդովեալ կացութիւնս ամօքելու նպատակով . ան զիս կը ճանչնար իմ էութեամբս, զիս կը սիրէր, եւ անկարելի էր որ զրկած ըլլար այնպիսի մարդու մը ինչպէս կ'ուզէին ներկայացնել Բարեկ հանդիպածս անձերէն մէկ քանիսը : Պ. Չօպանեանի հետ ունեցած տեսակցութիւններս ու իր նիւթական կացութիւնը , իր մասին լսածս չէրջին վատարանութեանց հակառակը կը ներկայացնէին , բայց իրեն համար լսածներս այնքա՛ն ծանր, այնքա՛ն դատապարտելի որ ստուգելու պէտք կը զգայի : Ուզեցայ իրմէ ստուգել եւ յայտնեցի իրեն թէ՛ իր նկատմամբ աննպաստ բաներ կը լսէի :

— Իրեւմ, — ըսաւ , — նախանձոտ թշնամիներս եւ հակառակորդներս շատ են, չորս կողմս կը վխտան... իրենց հաւատարու չէք անշուշտ :

Միեւնոյն ատեն գաղափար ունեցած էի յայտնել Պուրլարիս գտնուող իմ վաղեմական բարեկամ «Նահապետ»ին որուն կը յարդէի եւ որու փորձառութեան համոզուած էի : Ընդարձակ նամակ մը գրեցի իրեն , ներկայացնելով պ. Չօպանեանի մասին լսածներս եւ հարցուցի թէ՛ արդեօք կարելի՞ էր հաւատալ : Բարեկամս հայրական հոգածութեամբ իր տեսլութիւնը ընելով հարցերուս մասին այս «խրատակաւնը» կ'աւելցնէր .

« Տեղդ հանգիստ գործդ շարունակէ՛ , մտի՛ կ'ըրէ հօրդ բա-
 » բեկամին խօսքերը՝ որ քու ալ բարեկամդ է, ես կը ճանչ-
 » նամ պ Չօպանեանը , գիտեմ Պոլսեցիներու բարքերը , ա-

» նոնց զիրար վատարանելը . ամէն խօսքի հաւատով չի գար .
 » քեզի ըսուածները զրպարտութիւններ են , «Շարժում»ին
 » մի՛ յայտներ . . . հեռուէ իրողութեանց , եւ դուն ինքդ օր մը
 » անձամբ պիտի համոզուիս . . . »

Առիթը չուշացաւ զիտ անձամբ համոզելու . իրողութիւն-
 ները եկան ճշմարտութիւնը երեւան հանելու : —

Պ. Զօպանեանը վատարանողներէն մէկ քանիսի գլուխը
 արարածները ըլլալը հասկցայ : Կը մնար այ . Բասմաջեանը որ
 ինքն իր գոյնը գուրս տուաւ : —

Իր «Բանասէք»ի տառերը ստանալու վրայ ըլլալով , խընդ-
 բեց որ իր թերթին ալ շարէի : Մերժեցի , առարկելով թէ
 «Անահիտ»ը արդէն ուշ մնացած էր , չպիտի կրնայի երկուքը
 միասին շարել : Գիմեց այ . Զօպանեանին որ ստիպեց ինծի
 պ . Բասմաջեանի թերթն ալ շարել : Համակերպեցայ . անկէ
 յետոյ գործի բերմամբ եւ պ . Բասմաջեանի բարի սիրուհւոյ
 ինծի ֆրանսերէն ըստեր սովորեցնելու ջանքին բաւականու-
 թիւն տալու համար , երբեմն իրեն կ'երթայի , այդ ժամանակ
 էր աճա որ ան իր գոյնը գուրս տուա՛ւ՝ օրէօր՝ ինծի պատ-
 մելով իրեն պ . Զօպանեանի դէմ ունեցած ընթացքը :

Ալ չէի կրնար զինքը մտիկ ընել եւ վերջապէս գացի
 Պ. Զօպանեանին յայտնել թէ ինքը կը խաբուէր , թէ իր ե-
 ըստին բարեկամութիւն կեղծողներնէր իր գաղտնի թշնա-
 միներն էին եւ որոնց հետ Պ. Բասմաջեանը , որուն ձեռնարկը
 ինքը կը քաջալերէր մինչդեռ ան իր հորը կը փոքէր :

— Հոգ չէ . — ըսաւ . — ինչ կ'ուզէ թող ըլլայ , չեմ հետա-
 քրքրուիր : Պ. Բասմաջեանի մասին գուր այդպէս կ'ըսէք ,
 կրնայ ըլլալ որ նախանձոտ մէկը ըլլայ , բայց զժբախտ
 աղայ մըն է եւ յառաջագիմելու ջանքեր կ'ընէ՛ պէտք է որ
 քաջալերեմ զինքը :

Պ. Զօպանեանը զինքը վատարանողին նկատմամբ այսքան
 ներողամիտ , ու պ . Բասմաջեան իր ընթացքին մէջ անխրա-
 նկատելով , չէի ուզեր լսել պ . Բասմաջեանի վատարանու-

թիւնները պ . Զօպանեանի նկատմամբ , կը վիճարանէի եւ
 անոր ըսածները մութ եւ անհիմն կը դանէի : Օր մը վերջա-
 պէս որոշ կերպով լուսարանեց զանոնք , ամբաստանու-
 թիւններու դէպ մըն էր : Օ՛հ , որքա՛ն ծանր էին անոնք ,
 որքա՛ն եղեռնական . . . «Մանր» եւ «Եղեռնական» ըսելով
 մի՛ հասկնաք պ . պ . Կալբաքճեանի եւ Գայանեանի բրած երիք
 ամբաստանութիւնները , անոնք պ . Բասմաջեանի ըրած ա-
 բաստանութիւններու ընտրուած հարտգատ ձագուկներն են :
 Պ. Բասմաջեանի ներկայացուցած ամբաստանութիւնները
 բազմաթի՛ւ էին : Անոնց մէջ հինգերորդ տեղը կը բռնէր
 պ . Զօպանեանի Ռուսիոյ գործիքը ըլլալը , եւ անկէց առաջ
 կար չորրորդ մը , այն է թէ Պ. Զօպանեան «մասնիչ» մըն
 էր թուրք կառավարութեան , քանի որ յարաբերութիւններ
 ունէր ժէօն-թուրքերու հետ (այս յիմար ամբաստանութիւ-
 նը Պ. Պ. Կալբաքճեանն եւ Գայանեան խոհեմաբար իրենց
 գրպանին մէջ պահած էին , որովհետեւ , Պ. Զօպանեան : Երբ
 «Շարժում»ի մէկ թղթակիցը զայն յարոյց , գիացաւ ջախ-
 ջախիչ պատասխանով մը զայն ջնջել : Իր ամբաստանու-
 թիւններուն կ'ընկերանային մինչեւ անդամ այսպիսի ան-
 հեթեթութիւններ՝ թէ պ . Զօպանեան ֆրանսերէն թերթերու
 մէջ իր յօդուածները տպել տալու համար կը գիմէ միշտ
 կնոջ մը որ խաբարապետներուն հետ «յարաբերութեան»
 մտնելով յօդուածները ստագրել կուտայ . . . (!!!) : (Մտքի-մար-
 դոց , մարդկութեան եւ Հայութեան ամօթաբեր այս կէտը
 բաւական է պ . Բասմաջեանի հոգեկան ասորքինակ ստորնու-
 թիւնն եւ հոտած ու փտած մտքին ալ տկարութիւնը
 ցոյց տալու) :

Բայց իր ամբաստանութիւնները որքա՛ն ծանր , որքա՛ն ե-
 ղերական իրենց ամբողջութեանցը մէջ , այնքա՛ն ալ խախուտ
 այնքա՛ն ալ անհիմն էին որ չհամոզուելէս յետոյ զարմանքս
 եւ զայրոյթս կը յայտնէի իրեն այդպիսի այսուչ որպարտու-
 թիւններով եւ ստոր ենթադրութիւններով մարդու մը պա-

տիւը արատաւորելուն համար... Եւ որ մը այսպէս ըսաւ .

— Չէք գիտեր ինչպիսի մարդ է այդ մարդը , ամէն բան կրնայ ընել , չէք գիտեր որոնց հետ կը թղթակցի . . .

. . . Ու խրատ մը տուաւ ինծի որ գործադրելով ես ինքզինքս պիտի կրնայի համոզել :

Այդ խրատը բարի խրատ մը չէր եւ պատասխանս ծանր եղաւ . . . այդ ատենն էր որ պ. Բասմաջեան զբաց իր խրատի ծանրութիւնը , վարպետ կերպով դարձուց «Անահիտ»ի հասցէները ձեռք ձգելու եւ իրեն ընդօրինակելու համար տալու առաջարկին , որ՝ ըստ իր տրամաբանութեան նուազ մտքը եւ նոյն իսկ հանրային գործի մը օգտակար էր :

— Ինչ կ'ըլլայ «Անահիտ»ի հասցէները ձեռք կ'անցնես , կ'ընդօրինակեմ եւ նորէն տեղը կը դն'նք , կ'ըսէր . — աղբար , հրատարակած թիւերս գրեթէ մեծ մասամբ տուներ կը մնան . բարեկամներէս խոստացուած հասցէները դեռ չառի . Ըրածնիս մեղք մը չէ , անոր թերթն ալ հանրային գործ մըն է իմա ալ :

Այս «մեղք չեղող» եւ հանրութեան օգտակար համարուած գործն ալ ինծի այնպէս չթուեց : Չիս գողութեան մղել էր եւ արդէն առաջի օրէն բորբոքած էի իր դէմ :

Ինչ ընել : — Գ. Զօպանեանը չէր ուզէր լսել պ. Բասմաջեանի մասին աննպաստ բառ մը , կ'ուզէ իրականութիւն ըլլար , կ'ուզէ դաւադրութիւն մ'իւր դէմ :

Ինծի այդպիսի առաջարկ մ'ընող անձին հետ վարուիլ ու անոր «դաս տալ» , զայն պատժելը , դժուար չէր ինծի համար , բայց այդ անցքը՝ ինչպէս ալ ըլլար՝ պարտաւոր էի յայտնել պ. Զօպանեանին , ուստի առտու մը իրեն գացի եւ առանց «Բասմաջեան» անունը արտասանելու ըսի իրեն որ շինքը վատաբանողներէն մէկը զիս կը մղէր իր դէմ անաղնիւ ընթացք մ'ունենալու՝ գողնալու «Անահիտ»ի հասցէները եւ իրեն տալու : Աւելցուցի որ այդ մարդը պատժելու համար մըտադիր էի անգոյ հասցէներ շինել եւ իրեն տալ :

Առանց այդ մարդու անունը գիտնալ հաճելու՝ —

— Ո՛չ , չեմ ուզեր՝ — ըսաւ , — որ ատան'ի վարմունքի մը մէջ գտնուէք , աղէկ բան չէ , գող մը որ ուզէ ձեր տունը մտնալ դուք անոր տունը հրդեհելով հատուցումը ընելու չէք . երկու խօսքով զինքը յանգիմանեցէք , եւ կը բաւէ :

Ի՛նչ ըսել զինքը վնասողի դէմ այսպիսի գաղափար , այսքան արհամարանք ունեցող մէկի մը . . .

— Լա՛ւ . . . թո՛ղ այդպէս ըլլայ , — ըսի ու գուրս եկայ :

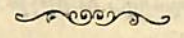
Անկէ յետոյ գիտցայ շարժիլ պ. Բասմաջեանի հետ . անցան դեռ ուրիշ անցքեր որոնք օր մը պ. Բասմաջեան պիտի բռնադատուի յայտնելու եւ որոնց տարբարութեամբ աւելի յստակ պիտի պատկերացնէ պ. Բասմաջեանի տխուր նկարագիրը , եւ որոնց մասին հին օրերէ գիտցողները արդէն իմ տրամադրութեան տակ դրած են պ. Բասմաջեանի այդ ընթացքին նկատմամբ իրենց մտածումը՝ գրաւորապէս . . .

Արդ իմ յայտարարութեան վրայ որով կ'ըսէի թէ անմիջապէս դատարանի պիտի դիմէի , պ. Գայանեան ինծի մօտեցաւ եւ ըսաւ թէ այդ ամբողջ խնդրոյն մէջ շատ մը թիւրիմացութիւններ տեղի ունեցած էին , թէ իրենք շուտով պիտի ուղղէին կատարուած սխալը եւ անտեղի էր իմ դատարանի դիմելս . սպասեցի : Անկէ յետոյ անցան ամիսներ : Այժմ փոխանակ կարգադրումի եւ հակառակ պ. պ. Գայանեանի եւ Քալքաճեանի գրաւոր խոստման որով խոստացած էին պատուոյ ատեանի վճռին առջեւ խոնարհելու , ուրանալով իրենց խոստումները , ոտքի տակ անելով պատուոյ ատեանի վճիռը , անարգելով զիրենք դատող իրենց ընտրած դատաւորները , իրենց «միւ թէպէր» վկային հետ ելած եւ կրկնած են հանրային ժողովի մը մէջ իրենց այդ միեւնոյն ամբաստանութիւնը , զիս ներկայացնելով իրեւ «անհաւատարիմ , ուրիշ սենեակ գողունի մտնող , ուրիշ մը լրտեսող կամ անոր ինչքը գողնալ փորձող , ուրիշի նամակ մը բացող եւ գաղտնատուութիւն ընող» :

Ես ՆիխիթԱ.ԿՍՆ եւ բարոյական անհուն փաստերով աղա-
ցուցանելու ԿԱՐՈՂ՝ իմ դէմ եղած այս անիրաւունքն ,
ստիպուած եմ ուրիմն՝ նոյն իսկ պ. պ. Բալբազճեանի եւ Գա-
յանանի ընթացքին հետեւանքով Ֆրանսական գաղտարանին
դիմել , եւ այժմէն կը յայտարարեմ մեղադրիչներուն որ զիս
ալ չմեղադրեն իմ այդ ձեռնարկիս համար : Թող գիտնան որ
ո եւ է ազգութեան պատկանող անհատներու խաղճութիւն-
ները ազգութեան չէ՝ որ կը վերադրուին այլ այդ խաղճու-
թիւնները կատարող անհատներուն :

Եթէ կայ հայ մամուլին մէկ մասը , որ չուզեր անիրաւ մե-
ղադրել ըլլալ , որ անձնական կիրքէ մոլորած չըլլալով չվա-
րաներ ուղղել իր սխալը , կը տեսնայ արդարութիւնը եւ
կ'ուզէ արդարութեան պաշտպան հանդիսանալ , կը խնդրեմ
որ իր տեսութիւնը ներկայացնէ այս տեսարակիս մանրամասն
բովանդակութեանը վրայ : Իսկ եթէ ըլլան այնպիսիներ որ
ո՞րոնք փորձեն բիծերով նսեմացնել իմ ներկայացուցած այս
ԻՐՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ , եւ այնպիսիներ որոնք իմ «գործաւոր»
մը ըլլալը պատճառ բերելով արատաւորել ջանան զանոնք՝
այդպիսիներուն կը յայտարարեմ որ գործաւոր մը ըլլալը չէ՝
որ յանցանք կամ թերութիւն մըն է , այլ «անազնիւ» մը եւ
«տասխօս» մը ըլլալը , եւ զիրենք ԿԸ ՀՐԱՒԻՐԵՄ մատնանիչ
ընել յիշածս անգրքերէն աննշան մանրամասնութիւն մը ան-
գամ որ ԻՐՈՂՈՒԹԻՒՆ չըլլայ : Եւ արդէն արհեստաւոր ու գոր-
ծաւոր ըլլալը ո՛չ միայն թերութիւն կամ յանցանք Չէ , այլ
առաւելութիւն մը անգրգոյ հարուստիս ու կեղծաւոր գրագէ-
տին հանդէպ : — Դիտեմ գործաւորներ որոնք կրնան չաա
բարձր դասուիլ ազնիւ գաղափարներով , անկեղծ զգացումնե-
րով եւ հանրութեան օգուին համար ըրած իրենց զոհաբե-
րութիւններով , քան՝ մասնաւանդ՝ մեր արդի գրողներու մէկ
մասը :

Եւ եթէ երբեք ըլլայ մէկը որ զինք անձնապէս վիրաւո-
րուած զգայ կամ ուրիշ մը որ բացատրութիւն պահանջէ ,
թող հաճի ինծի դիմել .

Բ

«Ժողովրդին նախար»ի խմբագրութեան հետ

«Ժողովրդին համար» թերթը իր թիւ 4 Օգոստոսի թուով
խօսելով պատուոյ ատեանի եւ Կրանտ՝Օրեանի հայ գաղ-
թականական ժողովին մասին , պ. Չօպանեանի դէմ եղած
ամբաստանութեանց զրպարտութիւններ ըլլալը իր տեսակե-
տով հաստատելու համար այս տողերը հրատարակած էր՝

... Եւ այս ծանրակշիռ արխասներօրիներ կրկնուած եր «Ա-
լեանիս»ի ծանօթ գրաշարի առաւել քան կասկածելի մեկ դաս-
նասուրբասեր վրայ...

Թերթին խմբագրութեանն բացատրութիւն ընդունելու հա-
մար սեկումանտէ նամակով մը հարցումներ ուղղեցի : Թերթին
խմբագրութեան կողմէն պ. Մ** Մ*** պատասխանելով նա-
մակիս , կը յայտնէր թէ ինքն էր յօդուածագիրը որ թէեւ
գրած էր այդ տողերը զիս վնասելու համար , բայց անունս
յիշուած չըլլալով միայն ծանօթներուս առջեւ վնասակար
կ'ըլլար որոնք «արդէն» աննպատ գաղափար մը կաղմած
ունէին իմ վրաս եւ արամագրութիւն կը յայտնէր պէտք եղած
տեղ բացատրութիւն տալ : Երկրորդ սեկումանտէ նամակով մը
իրեն պատասխանելով կ'ուզէի գիտնալ անունները իմ վրայ
արդէն աննպատ գաղափար ունեցողներուն եւ մատնանիչ
ընելով իր անգլխակցութիւնը իր հրապարակագրի պարտա-
կանութեանց , զինքը կը հրաւիրէի գէթ իմ դէմ գործած սը-
խալը ուղղել : Հրապարակագիրը սրտնեղելով սա նաբողջանեան
երեք բառով գրած էր ինծի՝ «Պարտն , ուղածնիդ ըրէք» :

Երրորդ սեկումանտէ նամակ մը զրկեցի իրեն յայտնելով որ
ուղածս եւ ՊԱՀԱՆՁԱՄ իր հերքումը իրենց յայտարարու-
թեան , եւ համբերեցի «Ժող. համ. »ի յաջորդ թուոյն հրատա-
րակումին որուն մէջ ո եւ է հերքում չտեսնելով դիմեցի Բա-
րիդի Զ. քաղաքաբաժնի քաղաքատան հաշտարար դատաւորին
ուր ստիպուեցան ներկայանալ պ. Մ*** Մ*** : Հայտարար
գատաւորը մտիկ ըրաւ երկուքիս եւ պատուիրեց պ. Մ* Մ** ին
պահանջիս համաձայն իր իմ մասիս գրածները «Ժող. համ. »ի
յառաջիկայ թիւով հերքել : Պ . Մ* Մ** համաձայնեցաւ :
Յետոյ դատաւորը ինծի գառնալով խորհուրդ տուաւ որ պ.

Մ․Մ․ի հերքումէն գոհացում չդատած . ժամանակ իրեն զիմեմ .
Կը սպասեմ «Ժող. համ. »ի այդ հերքման :

պ. Պատմաչեանի հետ

Նկատելով որ Պ. Պատմաճեանը զիս անուանարկած էր ծանր
ամբաստանութիւններով , զիմեցի Բարիզի Ժ.Ձ քաղաքա-
բաժնի հաշտարար դատաւորին , ուր Պ. Պատմաճեան ըսաւ թէ
միայն երեք մարդէ բաղկացեալ ատեանի մը առջեւ խօսած
է ինք իմ մասին : Հաշտարար դատաւորին յայտնեցի որ Պ.
Պատմաճեան զիս անուանարկած էր նաեւ հրապարակային
ժողովի մը մէջ : Հաշտարար դատաւորը նկատելով իբրեւ
ծանր դատ մը , մասնաւոր հրամանագրով մը արտօնեց զիս
պ . Պատմաճեանը եղեռնադատ ատեանին առջեւ քաշելու :

պ. պ. Գայանեանի եւ Քալբաքճեանի հետ

Տեղեկանալով որ հակառակ իրենց ինծի ըրած խոստման պ.
պ. Գայանեան եւ Քալբաքճեան իրենց ուղածին նման կը շա-
րունակեն ներկայացնել պ. Զօպանեանի ուսմինիստորին զըր-
կած երեւակայական նամակը լսացած ու կարդացած ըլլալս ,
եւն , ուղեցայ զիմեւ նախ հաշտարար դատաւորներու . բայց
ի՛նչ աղէտ . . . պ. Գայանեան հակաչօպանեան պայքարին մէջ
իր հալածողի վերարկուն ճեղքրտած ըլլալով՝ տարածեր եւ
նաւի առագաստներու վերածելով արդէն սահեր է դէպ ի հե-
ռաւոր հորիզոնները . . . Իսկ պ. Քալբաքճեան՝ հակառակ իր
համբաւաւոր մէկը ըլլալուն՝ իր հասցէն ունենալը անկա-
րելի եղաւ : Դիմեցի իր գործարան , ըսին որ թողեր է զայն
առանց իր նոր հասցէն տալու . նոյն պատասխանը առի իր
նախկին բնակարանէն . շատ Հայերու հարցուցի՝ անդիտա-
ցան : Իր բարեկամները բարեք մը պիտի ընէին եթէ հաճէին
անոր հասցէն ինծի հաղորդել : Կը սպասեմ :

«Ազգային գրադարան»

NL0377524

70.802

